

КІЩЕН Н. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінальної юстиції
(Чернівецький інститут
Національного університету «Одеська
юридична академія»)

УДК 343.139

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.1-2.27>

ДЕЯКІ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена розгляду проблемних питань щодо звільнення від кримінальної відповідальності в розрізі кримінально-процесуальної науки. Встановлено, що ст. 3 Конституції України визначає, що людина та її інтереси є найвищою соціальною цінністю в Україні. Відповідно до цього правового положення держава має реформувати і сферу кримінального правосуддя, відтворивши його у змісті кримінального провадження, у правових статусах суб'єктів правових відносин.

Визначено, що звільнення від кримінальної відповідальності є міжгалузевим інститутом, оскільки розуміння його соціально-правової сутності та змісту є можливим лише на підставі комплексного тлумачення системи правових норм, що містяться у кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві. Звільнення від кримінальної відповідальності означає факт, що особу не буде притягнуто до кримінальної відповідальності, хоча ця особа вчинила діяння, що містять ознаки складу злочину (з часом і кримінального проступку), і ці діяння не вчинені під впливом обставин, що виключають злочинність діяння. Рішення про таке звільнення приймається винятково судом. Прийняття судом рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності є актом, що свідчить про припинення кримінально-правових відносин між особою, яка вчинила злочин, і державою. Це означає також, що з цього моменту ця особа вже не несе обов'язку відповідати перед державою за вчинене. З огляду на це діяння, вчинене нею раніше, визнається юридично не значимим, а отже, вчинений раніше злочин не може враховуватися під час визначення повторності і сукупності злочинів, рецидиві, призначенні покарання за вчинення нового злочину тощо. Водночас звільнення від кримінальної відповідальності не свідчить про виправдання особи, оскільки кримінальне провадження припиняється з не реабілітуючих для особи підстав.

Доведено, що незважаючи на значний інтерес науковців до порядку звільнення від кримінальної відповідальності, механізм застосування даного інституту є недостатньо відпрацьованим. У науковій доктрині до цього часу залишається невирішеними чимало проблем, які стосуються процесуального статусу суб'єктів з приводу звільнення особи від кримінальної відповідальності; особливостей порядку застосування різних загальних видів звільнення від відповідальності; особливостей порядку закриття кримінального провадження на підставах, передбачених Особливою частиною КК; співвідношення факту закриття кримінального провадження та ст.45 КК України з дотриманням принципу презумпції невинуватості особи; розмежування між звільненням від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням з потерпілим та суто кримінально-процесуальним інститутом «угоди про примирення» тощо.

Ключові слова: досудове розслідування, звільнення від кримінальної відповідальності, кримінальне провадження, процесуальний порядок, ухвала, види звільнення від кримінальної відповідальності.

Kichen N. V. Some criminal procedural aspects of the institute of criminal responsibility

Art. 3 of the Constitution of Ukraine determines that a person and his interests are the highest social value in Ukraine. According to this legal provision, the state should also reform the criminal justice sphere by reproducing it in the content of criminal proceedings, in the legal status of the subjects of legal relations. It is worth noting that the exemption from criminal responsibility is an cross-sectoral institution, since the understanding of its socio-legal nature and content is possible only on the basis of a comprehensive interpretation of the system of legal rules contained in the criminal and criminal procedural legislation. Exemption from criminal responsibility means the fact that a person will not be prosecuted, even though that person has committed acts containing the features of the crime (with time and criminal misconduct) and these acts are not committed under the influence of circumstances that exclude the crime. The decision on such release is taken exclusively by the court. The court's decision to release a person from criminal responsibility is an act that indicates the termination of criminal relations between the person who committed the crime and the state. It also means that from that moment on, the person is no longer obliged to answer to the state for the act. On this basis, the act previously committed by her is considered legally insignificant, and therefore, the previously committed crime cannot be taken into account in determining the repetition and totality of crimes, recidivism, punishment for committing a new crime, etc. At the same time, the release from criminal responsibility does not indicate the acquittal of the person, since criminal proceedings are terminated on the grounds of non-rehabilitating person.

Despite the considerable interest of scientists in the order of exemption from criminal responsibility, the mechanism of application of this institute is not well developed. The scientific doctrine still remains unresolved many issues concerning the procedural status of subjects regarding the release of a person from criminal responsibility; peculiarities of the order of application of various general types of exemption; the peculiarities of the procedure for closing criminal proceedings on the grounds provided by the Special Part of the Criminal Code; correlation of the fact of closing criminal proceedings and Article 45 of the Criminal Code of Ukraine with observance of the principle of presumption of innocence of a person; demarcation between the release from criminal responsibility in connection with reconciliation with the victim and the purely criminal institute of "conciliation agreement", etc.

Key words: *release from criminal responsibility, pre-trial investigation, criminal proceedings, procedural procedure, decision, types of release from criminal responsibility.*

Вступ. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності є реалізацією принципу гуманізму, що полягає в пом'якшенні кримінально-правового примусу відносно осіб, котрі вчинили злочин, за який згідно з законом можливе звільнення від кримінальної відповідальності, а також прояв принципу економії кримінальної репресії щодо осіб, які не становлять значної суспільної небезпеки або ж втратили її на час розгляду питання про можливість їх звільнення. Чинний КПК, який набув чинності 19 листопада 2012 р., вперше виокремив у главі 24 «Закінчення досудового розслідування. Продовження строку досудового розслідування» параграф 2 «Звільнення особи від кримінальної відповідальності» [1]. Проте, незважаючи на свою згрупованість даних норм в одному параграфі є ряд питань, які залишаються невирішеними, зокрема щодо порядку застосування спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених Особливою частиною КК, та в частині співвідношення факту закриття кримінального провадження та ст.45 КК України з дотриманням принципу презумпції невинуватості особи. Тому питання процесуального порядку

звільнення від кримінальної відповідальності потребують свого детального теоретичного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям цього дослідження стали роботи Н.Г. Габлей, Л.В. Головки, О.Г. Добровольської, В.М. Кобернюка, А.М. Корягіна, Ж.В. Мандриченко, І.В. Леоненко, Н.В. Неледві, Д.Й. Никифорчука, Р.В. Новака, Г.Ю. Сасенко, Л.Д. Удалової, П.В.Хряпінського та інших науковців.

Мета статті. Метою статті є з'ясування процесуального порядку звільнення від кримінальної відповідальності та внесення пропозицій щодо перспектив розвитку зазначеної процедури і формування на цій основі пропозицій щодо вдосконалення законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ч. 1 ст. 285 КПК України закріплює, що особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність [1]. КК України визначає такі правові підстави звільнення від кримінальної відповідальності: у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України); у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України); у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК України); у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК України); у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України); у зв'язку із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК України); спеціальні випадки звільнення від кримінальної відповідальності при вчиненні окремих злочинів (передбачені, зокрема, ч.2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 4 ст. 212, ч. 3 ст. 369 КК України) [2].

Згідно із нормами КПК України підозрювані та обвинувачені у вчиненні кримінального правопорушення мають право на роз'яснення їм можливості звільнення їх від кримінальної відповідальності. Відповідно законодавець зобов'язує слідчого, прокурора заохочувати особу до позитивних пост кримінальних дій [3, с. 527]. П.В. Хряпінський вважає, що саме комплекс позитивної посткримінальної поведінки призводить до втрати або суттєвого зниження суспільної небезпечності винної особи, що робить недоцільною реалізацію кримінальної відповідальності у будь-якому вигляді [4, с. 92]. П. 12 постанови ПВСУ «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» зазначено, що суд зобов'язаний звільнити від кримінальної відповідальності особу, якщо буде визнано, що вона після вчинення злочину мала позитивну посткримінальну поведінку, передбачену Особливою частиною КК України [5]. Як бачимо, ця позиція торкається і спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності.

Справедливо, що законодавцем також передбачено право підозрюваного чи обвинуваченого заперечувати проти закриття кримінального провадження з підстав звільнення від кримінальної відповідальності. Якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку. Звільнення від кримінальної відповідальності шляхом закриття кримінального провадження не є реабілітуючими підставами, вони не виправдовують особу. У зв'язку з цим деякі автори взагалі заперечують доцільність існування інституту звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з тим, що він суперечить принципу презумпції невинуватості, згідно з яким винуватість особи у вчиненні злочину може бути визначена лише обвинувальним вироком суду. Так, Л.В. Головка вважає, що до визнання особи винною у вчиненні злочину вироком суду її можна звільнити від розгляду питання щодо доцільності подальших процесуальних дій. На підставі цього ним робиться висновок, що протиріч між кримінально-політичною концепцією звільнення від кримінальної відповідальності і принципом презумпції невинуватості не буде тільки тоді, коли «звільнення від кримінальної відповідальності» втратить свою матеріально-правову автономію і буде розглядатися через «процесуальну призму» [6, с. 47]. Ч. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод встановлено принцип, відповідно до якого кожен, кого звинувачують у скоєнні злочину, вважається невинуватим, поки його провина не буде доведена відповідно до закону [7]. Практично відображена зазначена норма і в ч. 1 ст. 62 Конституції України: особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено

обвинувальним вироком суду [8]. Тобто презумпція невинуватості особи зберігається на всіх стадіях кримінального провадження аж до набрання чинності обвинувальним вироком суду [9, с. 93]. Відповідно до ч. 3 ст. 288 КПК України суд своєю ухвалою закриває кримінальне провадження та звільняє підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності у разі встановлення підстав, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. У зв'язку з цим виникає невідповідність доведення вини шляхом винесення ухвали про закриття кримінального провадження (адже фактично особа погоджується з обвинуваченням і відшкодовує шкоду) із конституційним положенням про презумпцію невинуватості особи. Встановлення особи, яка вчинила злочин, її винуватості у його вчиненні є необхідною умовою закриття кримінального провадження за nereабілітуючими підставами [10, с. 37]. Вважаємо, що дану правову колізію варто усунути шляхом прийняття змін в чинне законодавство, а саме закріпивши положення про закінчення кримінального провадження з підстав звільнення від кримінальної відповідальності шляхом винесення обвинувального вироку, проте процедуру розгляду залишити спрощеною.

Спірною також залишається позиція щодо підстави звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим та інститутом угод у кримінальному провадженні. Наша правова позиція узгоджується з думкою таких вчених, як Ж.В. Мадриченко, Р.В. Новака, Н.В. Неледві, Г.Ю. Саєнко, котрі вважають, що примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) може мати різні форми. Зокрема, відтворюватися у примиренні винного з потерпілим відповідно до ст. 46 КК, застосовуватися у формі укладання угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим у кримінальному провадженні (ст.ст. 468, 469 КПК) [11; 12, с. 195; 13, с. 8; 14, с. 4]. Великої уваги заслуговує розуміння самого поняття «примирення». На думку А.М. Корягіної, для чинного кримінального процесу має значення лише юридичний факт – подання заяви потерпілим, тоді як це не завжди свідчить про факт примирення потерпілого та злочинця, а навпаки сприяє зростанню корупційних можливостей у правоохоронних органах, коли залагоджують справи за певну суму грошей [15, с. 97].

Варто зауважити, що Верховний Суд України підкреслив свою позицію у постанові Колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 16 жовтня 2018 року провадження № 51-6922км18, зазначивши, що за загальним правилом, у разі наявності підстав для звільнення від кримінальної відповідальності, з огляду на те, що інститут угод у кримінальному провадженні, як і інститут призначення покарання, у тому числі з урахуванням його особливостей у разі затвердження угоди (ч. 5 ст. 65 КК), жодним чином (як в матеріальному, так і в процесуальному аспектах) не кореспондуються з інститутом звільнення від кримінальної відповідальності [16]. Тому доцільним є конкретизації процесуального порядку застосування окремих видів звільнення, зокрема, у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК).

Відповідно до ч.1 ст.287 КПК України у клопотанні прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності вказуються: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) анкетні відомості підозрюваного (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство); 3) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада прокурора; 4) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення та його правова кваліфікація з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання підозри; 5) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та відомості про її відшкодування; 6) докази, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення; 7) наявність обставин, які свідчать, що особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, та відповідна правова підстава; 8) відомості про ознайомлення з клопотанням потерпілого та його думка щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності; 9) дата та місце складення клопотання. Вважаємо, що варто звернути увагу на позицію законодавця щодо відомостей про відшкодування шкоди, котрі мають бути зазначені у клопотанні прокурора [1]. Виносячи ухвалу про закриття кримінального провадження у разі звільнення від

кримінальної відповідальності, суд має впевнитись у тому, що завдана шкода відшкодована. Проте, виходячи із правової природи деяких видів звільнення від кримінальної відповідальності, які є умовними, слід зауважити, що відшкодування шкоди може бути відтерміноване. Цікавою щодо цього є позиція Л.Д. Удалової, яка вважає за доцільне закріпити порядок, коли звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК застосовується і в тому разі, коли заподіяна шкода ще реально не усунена, але письмово погоджується порядок її усунення, а відповідно, у тексті закону має передбачатися можливість відстрочки відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди [17, с. 81]. Тому пропонуємо внести зміни в п.5 ч.1 ст.287 КПК України, зазначивши, що у клопотанні прокурор має вказати розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та відомості про її відшкодування або про порядок її відстрочки. Також пропонуємо прописати норму, яка б вказувала чітко на можливість притягнення до кримінальної відповідальності у разі невиконання вимог відстрочки відшкодування завданої шкоди. І для того, щоб не виникало практичних проблем щодо відстрочки відшкодування, також варто закріпити норму, яка б визначала строк відстрочки відшкодування шкоди, на нашу думку, такий строк може бути оптимальним до 1 року.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, розглядаючи окремі аспекти процесуального порядку звільнення від кримінальної відповідальності, варто наголосити на недосконалої кримінально-процесуального законодавства, яке регулює це питання. Зокрема, вважаємо, що законодавцю треба закріпити єдину позицію щодо визнання вини особи шляхом винесення обвинувального вироку. Також доцільно закріпити можливість відстрочки відшкодування шкоди у разі звільнення від кримінальної відповідальності, передбачивши можливість скасування процесуального рішення у разі невиконання умови відстрочки протягом року. У разі наявності підстав для звільнення від кримінальної відповідальності, на практиці чітко розмежовувати інститут угод у кримінальному провадженні та інститут звільнення від кримінальної відповідальності з урахуванням його особливостей як такі, що жодним чином (як в матеріальному, так і в процесуальному аспектах) не кореспондуються.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 24.01.2020).
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 24.01.2020).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків : Право, 2012. Т. 2. 661 с.
4. Хряпінський П.В. Спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності: узгодження кримінального та кримінального процесуального законів України. *Право і суспільство*. 2013. № 1. С. 90–96.
5. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № v0012700-05. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05> (дата звернення: 20.01.2020).
6. Головки Л.В. Новые основания освобождения от уголовной ответственности и проблемы их процессуального применения. *Государство и право*. 1997. № 8. С. 47–49.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004 (дата звернення: 20.01.2020).
8. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 20.01.2020).
9. Габлей Н.Г. Деякі кримінально-процесуальні та кримінально-правові аспекти інституту звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. *Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2012. Випуск 6. С. 91–96.

10. Удалова Л.Д., Рогатинська Н.З. Предмет доказування у справах, що закриваються провадженням за nereабілітуючими підставами. Монографія. Київ : КНТ, 2009. 152 с.
11. Мандриченко Ж.В. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2007. 17 с.
12. Неледва Н.В. Угоди в кримінальному процесі України – перші кроки. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої XX-річчю Національної академії правових наук України, м. Одеса, 1 листопада 2013 р. Одеса : Фенікс 2013. С. 354–356.
13. Новак Р.В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні : автореферат дис. канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 18 с.
14. Саєнко Г.Ю. Провадження на підставі угод у кримінальному процесі України : автореферат дис. канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 20 с.
15. Корягіна А.М. Примирення винного з потерпілим: кримінологічне визначення поняття. *Протидія злочинності в Україні: кримінально-правові та кримінологічні аспекти*: матер. всеукр. наук. практ. семінару, м. Миколаїв, 26 травня 2016 р. Миколаїв : Луган. держ. ун-т внут. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2016. С. 96–98.
16. Постанова Колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 16 жовтня 2018 року провадження № 51-6922км18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/review/77249045> (дата звернення: 20.01.2020).
17. Удалова Л.Д., Паризький І.В. Застосування компромісів при вирішенні конфліктів під час досудового розслідування : навч. посіб. Київ : «Видавничий дім «Скіф», 2012. 184 с.

ШЕВЧУК М. І.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
і криміналістики
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

УДК [343.121-027.252+343.13](477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.1-2.28>

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОРУЧИТЕЛЯ ЯК УЧАСНИКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Стаття присвячена аналізу теоретичних та практичних проблем, які стосуються процесуального порядку застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки і правового статусу поручителя у кримінальному провадженні України, та здійснено спробу їх теоретичного вирішення.

Враховуючи те, що ні в кримінальному процесуальному законодавстві України, ні у кримінальній процесуальній доктрині не сформовано єдиних вимог, критеріїв, чинників, за якими повинен визначатися рівень довіри до особи, у представленій науковій роботі запропоновано підхід до вирішення цього питання. Звернута увага на те, що для забезпечення дієвості запобіжного заходу у вигляді особистої поруки питання про те, чи заслуговує особа на довіру, слід

